

Özne-Özne Etiği ve Kadın Sorunlarına Murdochçu Bir Bakış

Subject-Subject Ethics and the Women's Issues: A Murdochian Perspective

CEYLAN ÇOŞKUNER KALIN

Necmettin Erbakan University

Received: 06.08.2025 | Accepted: 29.12.2025

Abstract: As one of the prolific writers of the twentieth century, Iris Murdoch stands out primarily as a moral philosopher, yet she possesses a wide range of interests that span various philosophical disciplines, including ontology, theology, and aesthetics. Despite this breadth of engagement, Murdoch has been criticized for her apparent lack of concern with women's issues during her lifetime. The primary aim of this study is to assess the validity of such criticisms directed at Murdoch. Although Murdoch cannot be straightforwardly identified as a feminist theorist—and some of her statements may seem to support these accusations—she frequently addresses women's issues in both her fictional and theoretical works. Accordingly, this study argues that Murdoch was not indifferent to women's problems; rather, she adopted a philosophical perspective and methodology distinct from those of her feminist contemporaries. Indeed, women's issues stem from ethical theories and social practices that are nourished by the subject-object dichotomy. Such practices not only give rise to problems specific to women but also to broader human crises such as migration, refugeehood, genocide, violence, and colonization. Therefore, the path toward resolving these issues lies in constructing a new subject-subject ethics grounded in love and attention.

Keywords: Murdoch, women's issues, subject-subject ethics, attention, love.

Giriş

“Hakir görülen bir kadının
fkесinin yanında cehennem vız gelir.”

Murdoch, *Kara Prens*

Yirminci yüzyılın en üretken filozof-yazarlarından biri olan Iris Murdoch’un çalışmalarında çağına ve çağının sorunlarına duyarsız kalmadığı görülmektedir. Bu minvalde o, yaşanan iki dünya savaşının insanların hem hayatlarında yarattığı ‘yıkıcı’ etkileri hem de ruhlarında açtığı yaraları; UNRRA’da (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) tanık olduğu soykırımın ve toplama kamplarının trajik yansımalarını; şiddet, sömürge ve mültecilik konularını karakterler ve hikyeler aracılığıyla göstermeye çalışır. Bu doğrultuda asıl çabası, yaşadığı çağda eksikliklerini hissettiği ahlak felsefesine bir katkı sağlamak olan Murdoch, hemcins çağdaşlarının ‘oğunun- yaptığı gibi çalışmalarında kadın sorununa öncelik vermiştir. O, ne yazın hayatını kültürden dışlanan kadını aramaya kanalize eden Luce Irigaray gibi bir düşünürdür ne de eserleri, Virginia Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda’sı* ya da Simone de Beauvoir’ın *İkinci Cins*’i gibi feminist düşünceye sahip kişilerce ‘deyim yerindeyse’ bir manifesto kabul edilebilecek türden muhtevaya sahiptir. Durum böyle olsa da, Murdoch’un kadın sorununa duyarsız kaldığını söylemek ona yapılan haksız bir ithamdan öteye gitmez. Çünkü onun eserlerinde bir yanda kadının erkeğin alt kategorisinde zayıf, ezilen kadın figürlerle sunulduğu; karşı cinsin isteklerinin esiri olmak bağlamında kişinin özgürlüğünden feragat etmesine zemin hazırlayan evlilik kurumunun olumsuz yönlerinin sorgulandığı ve dahi eleştirildiği görülürken; diğer yanda kadınların, genç kızların eğitim almaları, kendi ayakları üzerinde durmaları gerektiğinin çokça vurgulandığı ve bunun sonucunda ekonomik gücün getirmiş olduğu (z)güvene sahip, diğerlerine göre güçlü kadın figürlerle gösterildiğine şahitlik edilir.

Murdoch, kadınların “insan soyuna katılmalarına yardımcı olmak” anlamında kadın özgürlüğünün sıkı bir denetçisi olduğunu iddia eder ve kendini kadınlardan çok erkeklerle özdeşleştirir; zira ona göre meseleye ‘kadın’ ya da ‘erkek’ belirli rollere sıkıştırılmış cinsiyetler olarak değil de sadece insan türünün bir yesi olarak bakmak gereklidir (Murdoch & Bellamy, 1977, s. 133). Murdoch’un söz konusu görüşü, çalışmamızın asıl iddiasını

oluşturan erkeğin ya da kadının üstünlüğünü kabul eden bir ayrımcılığı değil de ikisinin yekdiğerini tamamlayan bir ‘bütün’ olması gerektiğini savunur. Öte taraftan kadınların yaşadığı sorunlar, ontolojik düzlemde özne-nesne ayrımının radikalleşmesinin etik düzlemde yarattığı büyük çaplı problemlerden kaynaklanmaktadır. Söz konusu metafizik art alan arıtılmadan kadın lehine ortaya konacak her türlü aksiyon, büyük resmin sorunlarını ihmal ettiği için başarısız kalacaktır. Bu düzlemde onun önerisi, Sartrecı benmerkezci özne-nesne ilişkisi yerine öteki merkezli özne-özne ilişkisinde yansımaları bulur. Burada vurgulanması gereken husus, aynı sorunların muhatabı olsalar bile bu sorunların ele alınması veya çözümü hususunda Murdoch ile feminist kuramcılar arasında derin bir farklılık bulunduğuudur. Biraz daha açmak gerekirse, Murdoch’un kadın sorunlarına duyarsız kalmadığının kanıtları, onun söz konusu düşüncesinin yalnızca toplumsal hayatın herhangi bir uygulama alanıyla ya da sosyal ilişkilerle sınırlandırılmayıp kadının erkeğe göre konumlandırılışına meydan okuyan bir görüş olarak da ileri sürülebilmelerinden izlenebilir: Erkeğin özneliği kadının özneliğini nesneleştiremez. İşte bu çalışmada Murdoch’un romanlarına referansla kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliğinin somutlaştırılmış örnekleri ve bu durumun toplumsal normlar çerçevesinde nasıl şekillendiği; kadın karakterlerinin toplumsal baskılara verdikleri tepkiler, özgürlük arayışları ve sorgulayışları ele alınırken bunun kendi felsefi görüşlerinde nasıl karşılık bulduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Dikkat edilirse bu sorunlar, feminist teorilerin de odaklandığı problemler arasındadır; fakat Murdoch’un bu ortak sorunların çözümüne dönük geliştirdiği etik teori, erkeği nesneleştirip öteki olarak konumlandıran, böylelikle sorunu derinleştiren, hatta nihai kerte de kadını erilleştirerek kendi ötekisine dönüştüren bir ajandayı kabullenmez. Mesele hem erkeğin hem de kadının, dolayısıyla ‘insan’ın meselesidir. Bunun da Murdochçu teoride yaslandığı ontolojik temeller bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın başlıca amacı, literatürde yer yer dillendirildiğinin aksine Murdoch’un kadın sorunlarına kayıtsız kalmadığını göstermek; fakat zaman zaman Uzakdoğu geleneklerinden de devşirilen ontolojik ve aksiyolojik araçlarla donatılmış Murdochçu programın bu sorunlara nasıl odaklandığını araştırmaktır.

1. Anti-Metafizik Çağ: Özne-Nesne Dikotomisine Alternatif Arayışlar

Yirminci yüzyılda ahlaki açıdan bir çöküş içine giren modern toplumlarda, değerlerin temsilcisi olarak kabul edilen aile, din, cemaat gibi kurumların gözden çıkarılması, modern insanı hem kendisine hem de parçası olduğu topluma yabancılaştırırken hissettiği ümitsizlik, acı ve boşluk, teselliye geçici tatminlerde aramasına ve yaşamının anlamını kaybetmesine yol açar. Böyle bir durumun yarattığı endişeyi hem teorik hem de kurgusal çalışmalarında sıklıkla ele alan Murdoch materyalist, varoluşçu ve bilimci çağı kuşatan kaos ve karmaşaya karşı, yeni bir ahlaki düzenin tesis edilebileceğine inanarak “ahlaki bir perspektif ve görüş [*vision*]” etiği geliştirir (Erkan, 2011b, ss. 9-10).

Murdoch’a göre bilimsel ve anti-metafizik bir çağda yaşayan yirminci yüzyıl insanı, bir yanda tanıklık ettiği iki dünya savaşı, diğer yanda mirasçısı olduğu aydınlanma, romantizm ve liberal gelenek ile ikircikli bir duruma düşmüştür. Bu ortamda insan kişiliği üzerine güçlü sayılmayacak ve belirsiz fikirlerle baş başa kalmıştır (Murdoch, 1997, s. 287). Temelinde dünyevi bir düzene geçişi amaçlayan ve deistik inancın bir talebi olarak Tanrı’nın evrenle kurduğu organik ilişkiyi ortadan kaldıran Aydınlanma akılcılığı; Tanrı ile bağlarını koparan, onun yerine ikame tanrılar koyan ve nihayetinde kendi tanrılığını ilan eden insanın, Tanrı’nın ölümünü duyurduğu on dokuzuncu yüzyıl geleneğinin mirasçısı olan bu çağ, değerlerin değersizleştiği ve kavram kaybının yaşandığı bir çağdır. Kartezyen özne-nesne düalizmine dayanan ve bu yönüyle modern bilimin ana yönelimini belirleyen Aydınlanma akılcılığı, bilimsel gelişmenin hızlanmasını sağlayarak yirminci yüzyılın “bilim çağı” olmasının önünü açarken, on dokuzuncu yüzyılın liberal geleneği iki dünya savaşından aldığı darbe ile bozguna uğrar. Bu durum, bireyin yalnızlaşmasına, etrafındakilere yabancılaşmasına, diğerleriyle bağlarını koparmasına ve toplumun değerlerine duyduğu inancı kaybetmesine yol açar. Hayatın anlamını kendi bireyselliğine indirgeyen ve bireyselliğini yücelterek “kendini öznelliğine hapse[den]” insan, bu motivasyonla romantizmin yirminci yüzyılda da etkisini göstermesini sağlar (Aksoy, 1983, ss. 6-7). Bunun somut bir örneği olarak Murdoch’un “romantik [bir] rasyonalist” olarak nitelediği Sartre temsiliinde varoluşçuluk, Hegel’in ters çevrilmiş özne-nesne diyalektiğine, dolayısıyla bilimi ortaya çıkaran metafiziğe borçlu

olduğundan, bilim geleneklerine her türden muhalefetine rağmen nihai kertede sorunları çözmek hususunda yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda solipsizmle sonuçlanması mukadder yirminci yüzyıl insanının durumu, bireyin toplumun diğer üyeleriyle iletişim kuramamasına yol açar (Murdoch, 1964, s. 42). Dolayısıyla yirminci yüzyılda önce kendine sonra çevresindekilere yabancılaşan birey, iletişimsizlik ve yalnızlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır.

Artık başkalarıyla kurabileceği organik ilişkinin yerini yapaylık ve sevgisizliğin aldığı, kaos ve karmaşanın egemen olduğu bir yaşamda birey, başkalarıyla kurduğu ilişkilerin gelişimini sürdüremez. Deyim yerindeyse, “manevi bir intihara” doğru adım atar. Diğer taraftan Murdoch’a göre, “teknolojinin çekiciliği ve gücüyle ‘bilimsel bakış açısının’ otoritesi, sorumlu ahlaki ve manevi birey fikrinin azalma hızını gizle[r]”. Ahlakın parçalanması, bireyi ve içinde bulunduğu toplumu tehdit eder. İyilik ve erdem kavramlarının ahlaki faaliyetlerimizden ortaya çıktığı düşünüldüğünde, ahlakın parçalanmasının doğuracağı kaotik sonuçları tahmin etmek zor değildir (Murdoch, 1993, ss. 426-427). Tüm insan ilişkilerini kuşatan bu negatif durumun özel ve belirgin bir varyasyonu ise kadın-erkek ilişkilerinde gözlemlenir. Genel olarak tüm dünyada özellikle de Batı’da entelektüel düşüncesinin ortaya çıktığı ilk anlardan itibaren ontolojik ve kategorik açıdan kadının ikincilleştirilmesi sorunun keskin bir şekilde kökleşmesine neden olmuştur (Bkz. Başok Diş, 2024).

Dolayısıyla binlerce yıllık tarihsel bagajı ardında taşıyan kadın-erkek sorunlarının, gerek ontolojik zeminini oluşturan bilimsel çerçeveden gerekse etiko-politik temelini bulduğu varoluşçu referans noktalarından hareketle çözülmesi güç görünmektedir. Nitekim bu çerçevede kadınların özgürlük hususunda problemlerinin bulunduğunu ve en liberal toplumlarda bile kadınlarda aşağılık duygusunun kök saldıgını belirten Murdoch, kadınların, başta eğitim olmak üzere tüm kamusal alanlara özgürce girebilmesi için mücadele edilmesini salıklar. Bunun yönteminin ise “gerici bir fikir” olarak nitelediği ayrılıkçı feminizmden geçmediğini; bu fikri onaylamadığını ifade eder:

Bence bu gerici bir fikir; eğer bu, kadınların kadınlar olarak bir araya gelip kadınsı bir duyarlılık, kadınsı bir ruh veya kadınsı bir düşünce tarzı ya da bu türden herhangi bir anlamsızlık olduğunu öne sürmek anlamına

geliyorsa, bu bir hatadır. Bu gettoya geri d6nmektir. Yani, gettodan çıkıyoruz ve şimdi birçok zeki kadın bizi başka bir gettoya geri g6t6recek yapılar kurmak istiyor gibi g6r6n6yor. Benim temel hissiyatım, kadınların t6m insani girişimlere katılmaları, erkeklerin bug6ne kadar bizi uzak tuttuğu her şeyi yapmaları, ressam, politikacı, m6hendis ve olmak istediğimiz her şeyi yapmaları gerektiğidir (Lesser & Murdoch, 1984, s. 15).

Bu d6zlemde kadının ve kadın filozofun g6revi, sadece daha b6y6k bir problem yığınının uzantısı olan kadın sorunlarıyla ilgilenmek değildir. Bunun kadına veya kadın filozoflara dayatılması ise kadının binlerce yıllık kısıtlanışına sadece bir yenisini ekler. 6stelik bu sorunlarla ilgilenme tarzı, başkaca pek çok sorunla birlikte bizatihi kadın sorunlarını pekiştiren ve 6zne-nesne dikotomisine (bilime, Hegel'e veya Sartre'a) dayanan bir metafizikten hareketle yapılacak olursa, kadın için ortaya çıkan hareket tersinden bir erilleşme s6recine neden olacaktır. 6yleyse kadın filozof, sorunun 6z6m6 için kendi zihinsel g6ndemini sadece kadın sorunlarıyla kısıtlamak-sızın ve 6zne-nesne dikotomisini vazetmeyen alternatif bir metafizik arayışı içerisine girmelidir.

Bu doğrultuda Murdoch'un *Metaphysics as a Guide to Morals*'da Fritjof Capra'nın geniş yankılar uyandıran *The Tao of Physics*'ine (*Fiziğin Taosu*) atıfta bulunması oldukça manidardır (Capra, 1975, s. 142; Murdoch, 1993, ss. 198-199). Zira çalışmalarının konusunu ontoloji, teoloji ve estetik eksenli kuran ve neredeyse kıyısına dahi yaklaşmadığı fizik hususunda g6r6ř beyan etmesi umulmayan Murdoch'un bu hamlesinde, ilgilendiğini bildiğimiz Budizm ya da diğer Uzakdoğu 6ęretilerinin etkisi olabilir. Bu durum ise bilimin dayandığı metafizik temellere alternatif arayışının bir işareti olarak okunabilir. Normal şartlarda sıradan bir atıf mış gibi g6r6nen bu aktarımın, Capra'nın eserinin Kartezyen temeller 6zerine y6kselen bilime alternatif arayışında 6nemli bir uğrak noktası olduğu dikkate alınırsa Murdoch'un hamlesinin pek de gelişig6zel olmadığı, bilakis etik teorisinin bir talebi olduğu anlaşılacaktır. Capra'nın b6t6nl6kl6 yapı içerisinde doğa felsefesini yaşamsallıkla birlikte d6ř6nmesi; bu minvalde geliştirdiği teoride 6zne ile nesne ya da insan ile doğa arasındaki organik olmayan ayrımı ortadan kaldırmayı talep etmesi; modern bilimin 6zerine yaslandığı determinizme karşın indeterminizmi sunacak ontolojik, epistemolojik bir perspektife duyulan ihtiyaı dile getirmesi, Murdoch açısından onu ilgi çekici kılmış

olmalıdır. İşte Murdoch, bu ontolojik kavrayış üzerine geliştirilecek etik tavırda insanın kendisiyle ve başkalarıyla ilişkisinin özne-nesne dikotomisi çerçevesinde değil de, özne-özne ilişkisi üzerine kurulmasını salıklar.

Murdoch Taoizm'in, iyi ile kötünün veya farklı bireyler arasında yaşanan ikilemlerin ötesinde, kişiselleştirilmemiş bir dünya ritmini kabul etme anlamına geldiğinin ve ayrıca geniş bir dinî, metafiziksel ve sosyal uygulama alanını kapsayan bir öğreti olduğunun farkındadır (Murdoch, 1993, ss. 198; 200). Zıtlıklar veya sözde zıtlıkların; iyilik ve kötülüğün; kozmolojik ve sosyolojik düzlemde dişillliği simgeleyen “yin” ile erillliği simgeleyen “yang”ın ulaşılabilir bir ahenk talep eden unsurlar olması, Taoizm'i bu çağın ruh hali ve teorileriyle yakınlaştırmaktadır (Murdoch, 1993, ss. 200; 204). Esasında Taoizm'in teorik ve pratik, kozmolojik/ontolojik ve sosyolojik düzlemlerde eril ve dişil ilkelerin denkliliğine ve yekdiğerini tamamlayıcılığına dayanan ana eğilimine rağmen, bu öğreti veya diğer Uzakdoğu öğretileri geçmiş çağlar boyunca kadının kamusal alana çıkmasını sağlayamamıştır. Bununla birlikte, farklı çalışmalarda detaylıca gösterilebileceği üzere özne-nesne ayrımı üzerine temellenen, Batılı muadillerine nispetle bugün kadın sorunlarının çözümü için ihtiyaç duyulan alternatif bir metafiziksel altyapıya sahiptir. Bu düzlemde, Taoizm'den ziyade ontolojik, teolojik ve aksiyolojik açılardan Zen Budizm'e çok daha özel bir ilgi duyan ve hatta bir tür Hristiyan Budizmi inşa etmeye çalışan Murdoch, kadın sorunlarıyla birlikte genel olarak insanlığın içerisine düştüğü etiko-politik bunalım için özne-özne etiğini geliştirirken mezkûr öğretilerden olabildiğince istifade eder. Aşağıda detaylarını vereceğimiz bu yaklaşımın “benlik”, “benliği aşma”, “benliksizleşme”, “askesis”, “başka olana dikkat” ve “sevgi dolu bakış” gibi temel nosyonları kimi Batılı kaynaklarla birlikte büyük ölçüde bu öğretilerden ödünç alınmıştır (Snow, 2011, ss. 18-19). Yukarıda bahsini ettiğimiz gerekçelerle kendisini ve öğretisini kadın sorunlarıyla sınırlandırmayan ve daha büyük bir etiko-politik resme odaklanan Murdoch, bu tutumu nedeniyle kadın sorunlarını göz ardı etmekle suçlanır. Hâlbuki Murdoch açısından kadın sorunları, elbette hemcinslerinin dillendirdiği ölçüde mevcuttur; ancak tekrar edelim ki bu sorunların çözümü, bunları ortaya çıkaran metafizik artalanı kullanan yöntemlerle mümkün değildir. Bilakis bu türden yöntemler, sorunları çözmek bir yana pekiştirecektir. İşte Murdoch'un, sorunun bu yönüne dikkat kesilmesinin, dolayısıyla çok daha kapsamlı bir ajandaya sahip olmasının en

önemli kanıtı, çalışmamızın son bölümünde sunacağımız etik teorisidir. şimdi Murdoch'un eserlerinde kadın sorunlarının nasıl ele alındığını ve sözü edilen ithamın haklılığını ya da haksızlığını inceleyebiliriz.

2. Murdoch Düşüncesinde Kadın: Kimliği, Özgürlüğü ve Sorunları

Sanatın, felsefenin yapamayacağı şeyleri yapabileceğini savunan Murdoch, teorik düzlemde kadın sorununu aşıkâr edecek bir reçete sunmasa da, pratik düzlemde özellikle roman türü aracılığıyla sanatın gücünden yararlanarak, kadın meselesine farklı sorunlar üzerinden dikkat çeker. Bu doğrultuda Murdoch romanlarında karakterlerin, özelde kadınların genellikle özgürlük, sevgi, sorumluluk gibi ahlaki problemlerle mücadele ettikleri görölür: Toplumun kadına uyguladığı baskılar, kadınların toplumdaki yeri, çoğunlukla evlilik, annelik ve toplumsal cinsiyet kimliği ile ilgili yaşadıkları içsel çatışmalar ve bireysel kimlik arayışı gibi meseleler önemli birer tema olarak yerini alır.

Murdoch, her ne kadar “sosyal yaşam” hakkında romanlar yazsa da gerek eleştirmenler gerekse feministler tarafından “bir kadın olarak, modern kadınların sorunlarıyla başa ıkımaya çalışmadığı” gerekçesiyle eleştirilerin hedefi olur (Spear, 1995, s. 122). Oysaki feminist olmasa da, kadın potansiyelinin aktüel bir temsilcisi, güçlü bir insan olarak onun hem felsefi hem de kurgusal çalışmalarında yansıtmaya çalıştığı şey, gerçek hayattan kopuk değildir. Özellikle “romanlarında erkeklerin ve kadınların değişen güç durumunu, hayatta olduğu gibi anladığı haliyle, her iki cinsiyetin de kendi amaçlarına ulaşmak için mücadele ettiği, iyi ya da kötü seçimlerini yaparken başkalarını manipölle ettiği ya da başkalarına tabi olduğu, görünüşe göre güç dizginlerini ellerinde tutan erkeklerle gösterir” (Alban, 2014, s. 67). Murdoch romanlarında sahip oldukları üstün bilgi birikimleriyle başkalarının hayatları üzerinde baskı kuran, kendi menfaatleri ve amaçları için her türlü yıkıcı eyleme başvurmaktan geri durmayan, korkutucu ve bir o kadar da manipölatif büyücü karakterler genellikle erkektir. Söz gelimi *Melekler Zamanı*'ndaki (Murdoch, 2014a) Rahip Carel Fisher, hem evinin içindeki hem de dışındaki kadınlar üzerinde büyüöl bir etkiye sahiptir. Carel karşısında ona âşık hizmeti Pattie'nin savunmasızlığı, ondan kaçma hayali adeta kuşa dönüşen mahkûmun hapislane duvarlarından uçması gibi beyhude bir çabadır: “Carel onu tutkuyla ve suçluluk duygusuyla ele geçirdi ve gömdü; vâdini mutlak aşk haline getirdi ve Pattie'yi okuyucunun kırıılmaz olduğunu

varsaydığı zincirlere hapsedti” (Alban, 2014, ss. 68-69; 72). Ancak romanın sonunda zincirlerinden kurtulan Pattie, ihtiyaç duyduğu gücün kendinde olduğunu anlayıp evi -ve dolayısıyla Carel’i- terk edince, Carel’in intihar etmesi, ‘büyücü’ olarak etrafındakileri tesiri altına alan kişinin esasında insanları bir yanılsamaya sürüklemekten başka bir şey yapmadığı, ona bu gücü verenin kendisi değil, etrafındakiler olduğu anlaşılır.

Murdoch, erilleşmeden dişilliğini koruyarak kadın haklarını savunur ve romanlarında neden güçlü kadın entelektüellerin olmadığı sorulduğunda şu cevabı verir:

Eğer entelektüel bir kadını tasvir ederseniz, kitaptaki rolünün bir kısmı entelektüel bir kadın olmaktır, fakat entelektüel bir adam sadece bir erkek olabilir. Aynı soru siyahi yazarlar için de geçerli. İnsanlar siyahi yazarların siyahlar ve siyahi problemleri hakkında yazmasını bekliyorlar [...] Bunun çok adil olmadığını düşünüyorum (Altorf, 2013, s. 85).

Murdoch’un söz konusu cevabı dahi, bir yazar özelinde kadınlarla erkekler arasındaki ayrımı örneklendirmektedir. Yani, kadın bir filozof-yazardan özellikle hemcinslerinin sorunları hakkında yazmasının beklenmesi, hatta örtük bir şekilde bunun, ona dayatılması ayrımcılığı ortadan kaldırmaktan ziyade pekiştiren bir durumdur. Hâlbuki bir kadın, kadın sorunlarını kapsayan ve dahi bu sorunların ötesine uzanan bir sorunlar yumağını çalışmak için gerekli kapasiteye ve beceriye pekâlâ sahip olabilir.

Murdoch, yazarın toplumsal bir görevi olduğunu düşünmediğinden romanlarında “bir toplum panoraması çizme” kaygısından uzak durur ve bunun yerine bireylerin ahlaki ilişkilerini öne çıkarır (Kırkoğlu, 1989, s. 9). 1976’da bizatihi Murdoch’un Londra’daki evinde yapılan röportajda Murdoch, “kadınların özgürleşmesinin büyük bir destekçisi olmama rağmen kadınların sorunlarıyla ilgilenmiyorum” der (Murdoch & Bellamy, 1977, s. 133). Kadınların özellikle eğitimleri hususunda cinsiyetçi bir perspektiften değil de insan türü olmaları hasebiyle genel anlamda ilgilendiğini vurgular. Buna karşılık Wendy Lesser’a verdiği röportajın 1984’te yayımlanmış halinde şu ifadelerine rastlanır:

Gelmesi çok uzak olan ve belki de asla gelmeyebilecek bir şey [olsa da] doğal olarak, kadınların kurtuluşundan yanayım. Erkeklerin sahip olduğu üstünlük duygusu ve kadınlardaki aşağılık duygusu, toplumlarımızda, [hatta] en liberal toplumlarımızda bile kesinlikle derinlere kök salmış

durumda. [...] her alanda özellikle de eğitimde ve kadınların tüm alanlara özgürce girebilmesinde buna karşı mücadele etmeye devam etmek gerekiyor (Lesser & Murdoch, 1984, s. 15).

Böyle bir tabloda Murdoch'un entelektüel tarihinde zaman içerisinde görüşlerinin değişmiş olduğu ya da fikirlerini ifade etmeye dair çekincelerinin bulunduğu gibi varsayımlar sunulabilir ve bunlar çoğaltılabilir de. Burada amacımız Murdoch'un ikircikli gibi görünen tutumunu ifşa etmekten ziyade, kendisinin aksini iddia ettiği dönemler de dâhil olmak üzere, her daim kadın sorunlarıyla ilgilendiğini göstermektir. Aslında Murdoch'un tutumu, ikircikli değildir. Zira bir filozofun kadın sorunlarını, felsefesinin merkezi olarak kurmaması kadın sorunlarına duyarsız olduğu anlamına gelmez. Murdoch'un da felsefi pozisyonunun merkezinde insan problemi yer alır ve kadın problemi sözü edilen problemin doğal bir uzantısıdır. Nitekim Bellamy ile yaptığı röportajda şunları da ekler: “[k]adınların özgürleşmesinin, özellikle de kadınların eğitiminin büyük bir destekçisiyim; ama bu, kadınların insan ırkına katılmasını sağlamak için, dünyaya herhangi bir kadınsı katkı sağlamak için değil” (Murdoch & Bellamy, 1977, s. 133). Murdoch'un kadın sorunlarına duyarsız kalmadığının kanıtları, yukarıdaki görüşlerini (1976) paylaşmasından çok daha önce yazmış olduğu *Çan* [*The Bell*] (1958), *Kesik Bir Baş* [*The Severed Head*] (1961), *Tek Boynuzlu At* [*The Unicorn*] (1963), *İtalyan Kızı* [*The Italian Girl*] (1964), *The Red and The Green* (1965), *Kara Prens* [*The Black Prince*] (1973) gibi eserlerinden izlenebilir. Zira söz konusu romanlar Murdoch'un farklı sorunlar yumağında kadın meselesine nasıl yer verdiğini örneklendirmektedirler.

Murdoch'un çoğu romanında kadının ikincil plana itilmesi, hor görülmesi evlilik kurumunun olumsuz yönleriyle girift bir şekilde işlenir; kadın, genellikle karşı cinsin isteklerine boyun eğmek zorunda kalır. Bu durumun en belirgin örneklerinden biri, *Kara Prens*'te Rachel karakteri üzerinden gözlemlenebilir. Rachel, eşi için kullandığı sözlerinde yalnızca kendi durumunu ve duygularını değil, adeta kendisiyle benzer kaderi paylaşan; ancak seslerini duyuramayan diğer kadınların da yaşadıklarını ifade etmektedir:

Benim bütün dünyamı yıktı. Bütün yaşamımı aldı elimden. Her şeyi alt üst etti. Ben de onun kadar akıllıyım. O beni hep engelledi. Ben çalışmam, ben düşünemem, ben var olamam; sırf onun yüzünden. Her yer onun ıvır zıvırıyla dolu, bana ait olan ne varsa alıp kendi şeyi haline getiriyor. Ben hiç

kendim olamadım, kendi hayatımı hiç yaşayamadım. Ondan hep korktum, işte geldiğimiz nokta da bu oldu. Aslında bütün erkekler kadınları hor görüyor. Bütün kadınlar da erkeklerden korkuyor aslında. Erkekler fiziksel olarak daha güçlü, işte sonunda olan bu, işte her şeyin altında yatan gerçek bu. Hepsi kabadayı, her tartışmayı istedikleri gibi bitirirler. [...] Benim hayatımı elimden alıp, yıktı, mahvetti, parça parça etti, tıpkı bir bedendeki kemiklerin her birini teker teker kırmak gibi, en ufak parçasına kadar mahvetti, paramparça etti (Murdoch, 2013a, ss. 48-49).

Rachel, erkeğin kadın üzerinde kurduğu tahakkümü, sahip olduğu fiziksel güce bağlar ve kadının varlığını erkeğin bir uzantısı olarak görüp onun varlığına dayandırır: “Evli bir kadının onuru yoktur, tek başına kendini gösterebilecek düşünceleri yoktur. Kadın, kocasının alt kategorisinde yer alır ve kocası isterse onun bilincine keder bile boşaltabilir, tıpkı suya boşaltılan mürekkep gibi. [...] Ben yalnızca onun bir uzantısıyım. Kendi başıma bir varlığım yok” (Murdoch, 2013a, s. 210). Rachel örneğinden yeterince açıktır ki kadın, ev içi alana hapsolarak ataerkil her toplumdaki kaçınılmaz kaderini yaşamaktadır. Rachel, mutfakta bulaşıkları yıkarken; eşi, arkadaşısıyla birlikte içeride oturup entelektüel konuşmalarını yapmaya devam etmektedir. Erkek, evin dışında varoluşunu gerçekleştirmekte; çalışan, üreten, aktif, fail/etkin olan, özneliğinin getirdiği her türlü konfora sahip bir rolde ve konumda iken; kadın, varoluşunu adeta erkeğin varoluşuna kurban eden, pasif, edilgen ve nesne konumundadır ve onun üretkenliği ev içi alanla sınırlı olarak betimlenir.

Kara Prens’teki evli, zayıf, ezilen kadın figürlerden biri olarak betimlenen bir diğer karakter ise Priscilla’dır. Karısı Priscilla’yı aldatan ve sevgilisinin hamile kalması üzerine onu evlerine getiren Roger, evi terk eden eşine boşanma davası açar ve üstelik evini terk ettiği için elbiseleri dışında hiçbir şeyde hakkı olmadığını söyler. Priscilla’ya bütün bu yaşadıkları üzerine abisi tarafından söylenenler ise durumun vahametini göstermesi bakımından çarpıcıdır: “Kadınlar bencil erkeklere katlanmak zorundalar, bu onların kaderi” (Murdoch, 2013a, s. 89). Murdoch, kadınların özellikle sözlerini yükseltmeleri ve kendi ayakları üzerinde durmaları için eğitim almaları gerektiğinin önemini *Kara Prens*’te Julian’ın örnekliğinde gösterir. Rachel’in kızı olan Julian, eğitimini doğru düzgün tamamlamadığı ve bir işte dikiş tutturamadığı için babası (Arnold) açısından tam bir hayal kırıklığı olarak görülür

ve bu nedenle özgüveni düşüktür. Romanda söz konusu örnek kadın figürler karşısında konumlandırılan Christian ise, ekonomik gücün getirmiş olduğu güveni göz önünde bulundurduğumuzda diğerlerine göre güçlü bir kadın figürünü temsil ederek Murdoch'un kadınları bağımsız bireyler olarak sunma eğiliminde olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Murdoch'un romanlarında -özellikle- evlilik kurumu aracılığıyla toplumun kendilerine dayattığı roller ve beklentiler karşısında bocalayan kadın karakterler özgürlük arayışındadırlar ve kendi kimliklerini bulmak için mücadeleye ederler. *İtalyan Kızı*'nda Otto'nun "evliliğin duygusal zararları yıkar insanı. Belki de evlenmeseydim iyi bir insan olurdum. Bazen, bütün kötülüklerin nedeni kadınlardır, diye düşünüyorum" (Murdoch, 1971, s. 48) sözleri, bu mücadeleyi daha manidar kılabilir. Nitekim dile getirilenler ortaçağ zihniyetinden pek de uzaklaşamadığını göstermektedir. Diğer yanda *Çan* romanındaki çoğu karakter; özellikle baş kadın karakter Dora, evlilik ekserinde toplumun ve hatta dinin dayattığı rollere karşı çıkar ve kendi içsel özgürlüğünü keşfetmeye çalışır. Dora, eşi Paul'la para, saygınlık, itibar vs. şeyler için; ama esasında kendisini fark ettiği için evlenir; ancak umduğu gibi mutlu olamaz. Üstelik Sanat Okulu'nda eğitimini de yarıda bırakmak durumunda kalır (Bkz. Murdoch, 1992, s. 6). Murdoch'un, evlilikle birlikte eğitimini geri plana iten karakterlere yer vermesinde muhtemeldir ki annesinin etkisi büyüktür. Zira opera şarkıcısı olmak için eğitim alan ve çok güzel bir soprano sese sahip olan annesi, evlendikten sonra bu yöndeki isteklerinden vazgeçer, kendini evliliğine ve ailesine adar; sanata ilgisi hayatının geri kalanında amatörce şarkı söylemekle sınırlı kalır (Bkz. Meyers, 2013, s. 88). Belki de bu nedenle Murdoch, evliliği "başka birinin isteklerine esir olmak" olarak tanımlar (Murdoch, 1992, s. 16) ve temelde bireyler üzerinden evlilik kurumunun bencil yönlerini vurgularken, kadının bu dinamiklerde nasıl şekillendiğini inceler.

Murdoch, eserlerinde çoğunlukla karmaşık ve hatta çapraşık kadın erkek ilişkilerine rastlanır. Bazen bir arzu nesnesi olarak görülen kadın, başka bir anda kurtarıcı bir figüre dönüşebilir. *Tek Boynuzlu At*'taki Hannah ya da *Kesik Bir Baş*'ta Honor Klein gibi. Yine *Kesik Bir Baş*'ta evlilik kurumu ya da birliktelik üzerinden ahlak kavramını sorgulayan yazar, Georgie'nin Martin ile olan beraberliklerinin özgürlüğünü yitirmek anlamına geldiğini ve onun

benliğinde kendi benliğini yitirdiğini ancak yıllar geçtikten sonra anladığını şu sözlerle ifade eder:

[...] kendimi felçli biri gibi hissetmekten de çektiğim ıstırabı anlata-mam sana. Kendi inisiyatifimle bir şeyler yapmam gerekiyordu. Şimdi ken-dimi iki kat daha gerçek hissediyorum. Meğer özgürlüğümü yitirmişim. Be-nim için bu varolmayı da yitirmek demek. Ne kendime, ne de sana yarayan biri haline gelmişim. [...] seninle birlikte hiçbir zaman tam anlamıyla ken-dim olamadım. Koşullar olmama olanak vermedi (Murdoch, 1989, s. 109).

Birine boyun eğdi mi bunun aldatmacası olmadığını ve görmezden ge-linen küçük bir hareketin bir çığa dönüşünü bizatihi tecrübe eden kadın karakterler, özgürlüğü de ancak ona tekrar sahip olduklarında bilincine va-rabildikleri bir şey olarak görürler (Murdoch, 1983, ss. 93-94; 136).

*Deniz Deniz'*de farklı konumlarda olan kadın karakterler erkeklerin psikolojik ve duygusal yapılarının şekillenmesinde rol oynarken kendileri de bu durumdan nasiplerini alırlar. Özellikle kocası tarafından zorbalığa maruz kalan Hartley, eşinin tüm kıskançlıklarına; evlat edindikleri Titus'un zamanında sevgili olduğu Charles'tan olduğuna dair teorilerine; kendisine ve oğullarına kötü davranmasına rağmen bir türlü ondan ayrıl(a)maz; ona karşı bir bağ(ım)lılık hisseder. İşin tuhaf yanı, Hartley sanki hipnotize ol-muş gibidir ve [kocası] Ben'in teorilerinin, onun gözünde bir doğruluk payı vardır. Bu durumun yaşattığı suçluluk duygusunu tüm bedeninde hisseder. Hartley, Ben'le hayatı boyunca sıkıntı yaşamış olmasına rağmen bir şekilde onu haklılandırmak için kendisini ikna eder, onu sevmeye zorlar ve ondan ayrılmak istemez: "Suçlu hisseden eş, bu duygusu ne kadar mantıksızca olursa olsun, ötekinin kölesi olur ve hiçbir ahlaki tutum takınamaz. Hart-ley, kendi küçük kusurlarının yanı sıra, Ben'in suçlarını da üstlenmişti[r]" (Murdoch, 2016, s. 318). Murdoch'un Hartley örneğinde olduğu gibi kadın karakterlerine psikolojik derinlik kazandırarak göstermeye çalıştığı şey, on-ların da içsel dünyalarını şekillendirmeye çalışan insanlar olarak özgür ira-deye sahip birer varlık olduklarıdır. Bu minvalde özgürlük, başkasını baş-kası olarak kabul edebilme yeteneğimizdir; Murdoch'un geliştirmiş olduğu sevgi etiği ise, ancak bu başkalgın tanınması üzerine kurulabilir. Bir son-raki bölümde, Murdoch felsefesinde nasıl kavramsallaştığını tartışacağımız bencillik nosyonunun romanlarda birçok görünümü mevcuttur. Hartley ör-neği söz konusu olduğunda tüm bu yaşananlar, aslında doğrudan Ben'in

bencilliğinin bir sonucuymuş gibi görünse de Hartley'in bencilliğine maruz kaldığı diğerk kişi, romanın baş erkek karakteri Charles'tır. Bir aktör, yönetmen olarak yalnızca seyirci için değil, meslektaşları açısından da ilgi uyandıran Charles, bu hikâyenin en bencil erkek karakteridir. Zamanında bütün kadınları etrafında toplayan, çeşitli sebeplerle onları ve hatta eşlerini elinden aldığı erkekleri inciten Charles, bu duruma dair en ufak bir rahatsızlık duymaz: O vakit yakın arkadaşı Peregrine ile evli olan Rosina'yı baştan çıkarıp yuvalarını yıkar; ancak sonrasında Rosina'yı da terk eder. Peregrine'in onu öldürmeye teşebbüsünün altındaki neden de budur. Charles, hayatında gerçekten sevdiğini söylediği ilk aşkı Hartley'i ise görünüşte Ben'in esaretinden kurtarmak isterken zorla evde alıkoyar, onun adına karar verip onu kaç(ır)ma planları yapar; bir esaretten kurtardığını sanırken kendi boyunduruğuna alır. Egosunun o kadar esiri olur ki eylemlerinin karşı taraf için nasıl problemler yumağına dönüştüğünü fark edemez. Hartley'in her hareketini, sözünü anlamak istediği ya da yalnızca işine geldiği gibi yorumlar. Oysaki Murdochçu düşüncede insanlarla iletişim kurma yolu, yine onların başkalıklarını tanımakla mümkündür.

Böyle bir düzlemde sorulması gereken soru şudur: Kadınlar 'erkek' gibi olmak mı yoksa erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olmak mı istemektedirler? Elbette her şeyden önce bir insan olarak aynı hak ve özgürlüklere sahip oldukları bir yaşam umuduyla hareket etmek isterler. Bu ayrımın iyi yapılması gerekir; zira erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olmak isteyen kadınlar bunları elde etmeyi erkek olmakla eş anlamlı düşündükleri için zamanla erkekleşmekte, başka bir deyişle, kendilerine kalkan olarak giydikleri maskülenliği kanıksamaktadırlar. İlginçtir, yirminci yüzyılda kadınların kendileri için bir 'direniş sembolü' olarak gördükleri ve temeldeki motivasyonu, -her daim erkeklere atfedilen- 'güçlü omuz'a sahipmiş gibi görünmek olan vatkalı kıyafetleri tercih etmelerinin nedeni de budur. Olayın sosyolojik yansıması bir yana, açıkçası Murdoch hiçbir zaman böyle bir role girmemiştir; buna ihtiyaç da duymamıştır. Kişisel yaşamının doğrudan görüşlerine ve kadın tasvirlerine etkisi olmaz; çünkü hayatında ataerkil geleneği ona dayatacak baskıcı bir aile değil; çocukluğundan itibaren tüm eğitim sürecinde en büyük destekçisi olarak babası; akademiden ayrılıp tüm ilgisini roman yazımına verdiği o üretken yıllarında da yanı başında en büyük destekçisi olarak eşi, eleştirmen John Bayley vardır. Öyleki,

ikilinin o yıllar için belki de alışılmışın dışında görünen bir ilişkileri olduğu söylenebilir: Murdoch, akademiden ayrılıp, ev içi alanın her türlü sorumluluğundan uzak durup, yemek yemeye dahi fırsat ayıramayacak kadar çalışmalarıyla meşgulken, ona yemeğini hazır eden ve ev içi alanın türlü sorumluluğunu üstlenen Bayley'dir. Görünen o ki Bayley bu durumdan şikâyetçi de değildir:

Iris'in hayranlıkla değerlendirdiğim bir başka yanıysa, eşinin eli ayağı olan kadın imgesine kayıtsız kalışıydı. Asla bir Florence Nightingale değildi o. Yalnızca bana bakıyordu işte ve bunu yaparken, kafasının başka yerlerde, üzerinde çalıştığı öykünün konusunda olduğunu yüzünden okuyabiliyordum. Ben hastayken kitabıyla uğraşmak, hiç canını sıkıyordu; sahiden de sonradan bana, belirli bir öykünün yaratılışını, hastalığının ikimize birden getirdiği o dingin sessiz, günlere borçlu olduğunu söylemişti. Bu o kadar hoşuma gitmişti ki, yeniden hastalanıp yatağa düşürmüştüm hemen (Bayley, 2003, s. 124).

Bu durum, H.D. Spear'ın Murdoch için belirttiği "birçok kadın çağdaşının aksine, feminizm davasını benimsemesi için hiçbir dış zorlamaya maruz kalmamış ve 'toplumsal cinsiyet bilinci' yükü kendisine yüklenmeden hayata ve deneyimlere yanıt vermiştir" (Spear, 1995, s. 2) tespitini doğrular görünse de aslında başka bir perspektiften bakıldığında Murdoch'un kolay olanı tercih ederek, kendi konfor alanında kalıp çağının ve bizatihi hemcinslerinin sorunlarına benmerkezci bir perspektiften bakmadığının ve nihayetinde bunlara kayıtsız kalmadığının en açık göstergesi olarak düşünülebilir.

3. Sorunlara Murdochçu Çözüm: Özne-Özne Etiği

Murdoch'un, kadın sorunlarına dikkat çekmesine ilişkin örneklerin onu feminist hemcinslerinin pozisyonuna yaklaştırdığı düşünülebilir. Ne var ki, birçok kez vurguladığımız gibi Murdoch'un salt feminist bir konumda bulunduğunu söylemek pek de doğru değildir. Zira kadın ve kadınlık özelinde sunulan sorunlar çok daha kapsamlı bir sorun yığınının sadece bir parçasıdır. Murdoch açısından sorun, erkeği de kapsayacak ve ona da zarar verecek şekilde topyekûn insanın ve insanlığın sorunudur. Nitekim her ne kadar bu çalışmanın sınırları dâhilinde sunulmamış olsa da bir önceki bölümde yer verdiğimiz örneklerle benzer şekilde, toplumsal düzlemde erkeğin ya da kadının, bu kez hemcinslerini nesneleştirdiği yüzlerce durum

mevcuttur: “Murdoch’un romanlarında iki insan arasındaki ilişki hep bir köle-efendi ilişkisi olarak ortaya çıkar. İnsanlar başkalarını zihinlerinde tasarladıkları gibi görür, onların taşıdıkları gizilgücü fark edemezler ancak birtakım şaşırtıcı olaylar sonunda yanıldıklarını, hayatın kendilerini aştığını anlarlar” (Aksoy, 1983, s. 8). Bu çerçevede Murdoch’un cinsiyet üstü bir perspektif uyarınca geliştirdiği etik teori, kadının konumuna ilişkin yeni bir vaat sunmaktadır: Sadece kadın meselesi ekseninde inşa edilmiş bir teori, ahlaka ilişkin büyük resmi düzeltmez; ancak ahlakın büyük resminin düzeltilmesi, kadın meselesinin çözümüne yönelik yeni imkânlar doğurabilir. Bu doğrultuda öncelikli olarak Murdoch’un geliştirdiği etik teorisinin -ana kavramsal uğraklarının gösterilip uygulanması halinde- genel olarak insana, özel olarak ise kadına ilişkin sorunların çözümüne nasıl katkı sağlayacağını izah edebiliriz.

Felsefe tarihinde etik pozisyonlarını ontolojik düzlemdeki özne-nesne diyalektiğinden türeten filozofların aksine Murdoch, özne-özne denkliliğine yaslanan bir düşünceden hareket eder. Arka planda ise öteki olanı, Ben’in tam karşısında konumlanan bir yapı değil, gerçekliğe ulaşmanın aracı bir figürü olarak görmesi yatar. Bu düzlemde aşağıda da detaylandırılacağı üzere, ahlaki eylemin gereklilikleri olarak Öteki olanla kurulabilecek sevgi dolu bir ilişkinin, öznel arası iletişimin, dikkatli bakışın ve benliksizleşmenin (*unselfing*) önemine vurgu yapar.

Murdoch, “duyarsızlaştırılmış bir sosyal ağın mekanik bileşenleri olarak çalışmak yerine, neredeyse birbirimizin hayatına dâhil olduğumuza” (Leeson, 2009, s. 65) inandığından ahlaki failin kendisi dışındaki Ben’leri de birer özne olarak görmesi gerektiğini düşünür. Zira öteki ve onun varlığı, bireyin kendi bireyselliğini daha iyi kavramasına ya da bencil istek ve arzularından kurtulmasına imkân tanıyacak bir ön koşul olarak düşünülebilir. Söz gelimi *Çan*’da ötekinin varlığı, “karakterlerin her biri için ‘kurtuluşu’ temsil edebilir, çünkü onun anlaşılması ve kabul edilmesi yoluyla, bu karakterler kendi bireyselliklerini daha iyi kavrayabilir[ler]” (Dias Ianuskiewtz, 2011, ss. 77-78).

Ahlaki dünyada başkalarının değeri ve gerçekliğini tanıyan bir ontoloji desteğini gerekli kılan birey savunusuna inanan Murdoch’a göre modern girişimler, benliğin özgürlüğü ile başkalarının ahlaki dünyadaki yeri hususundaki gerginliği korumakta başarısız olmuşlardır (Antonaccio, 2000, s.

101). Zira birey, her hâlükârda bireyi görmekte başarısız olmakla sonuçlanacak iki durumdan birinin tehdidiyle karşı karşıyadır: Ya başkalarının gerçekliğini ve bağımsızlığını göz ardı ederek bencil fantezi dünyasına hapsediği ve başkalarını kendi düş nesneleri haline getirmeye çalıştığı ya da kendi tepkilerini dahi eleştirel olmayan bir düzlemde belirlemesine izin verdiği toplumsal bütünün içine gömülmüş ve bu şekilde belirlenmiş olduğu için (Murdoch, 1997, ss. 215-216). Murdoch'un ilk tehlike olarak gördüğü şey, "benliğin önemini şişiren ve başkalarının gerçekliğini gizleyen, bencil mitlerin veya fantezilerin inşasıyla ilgili" olarak 'nevroz'dur. İkinci tehlike ise, Murdoch'un toplumsal bütünlük karşısında bireyin kaybıyla ilişkili olarak düşündüğü ve 'gelenek' olarak adlandırdığı şeydir. Murdoch, nevroz durumunda birey kavramının tehlikesini benliğin kendi başına bir dünyaymışçasına şişirilip kendi benliği dışında bir gerçeklik olmadığı ya da değer bulunmadığı fikrinde görür. Buna göre nevroz, bencil egonun dışsal dünyayı/dünyadakileri yok saydığı ya da kendi içinde imha ettiği duruma işaret eder. Gelenek durumundaki olası tehlike ise, benliğin tüm değeri ve gerçekliği kuşatan daha büyük toplumsal bütünlüğe bağının azalması olarak kendini gösterir. Aslında birinden yekdiğerinin yardımı olmaksızın kurtulmanın zor olduğu ve bir madalyonun iki yüzüne benzetilebilecek söz konusu durumlar makro ve mikro düzeyde etki alanına sahip olup birinde benlik, "gerçekliğin bütünü" haline gelirken, diğesinde benlik, toplumsal bütünün gölgesinde kalır ya da içinde küçülür (Antonaccio, 2000, ss. 101-102; Murdoch, 1997, s. 268). Hangi durum yaşanırsa yaşansın neticede birey, ya solipsistik dünyada kuşatılacak ya da onun özerkliği reddedilecektir. Bu durumun mağdurları ve somutlaştırılmış örnekleri olarak bir önceki bölümde sunduğumuz gibi *Kara Prens*'te bencil kocasının ihanetine maruz kalan ve üstelik abisi tarafından buna katlanması kendisine tembih edilen Priscilla'nın; *Deniz Deniz*'de Ben'in ve Charles'ın katmerli bencilliğine maruz kalmış Hartley'in durumları verilebilir.

Murdoch açısından fantezi, Platon'un mağara alegorisindeki duvarlarda temaşa edilen gölgelere tekabül etmektedir. Başka bir ifadeyle, haki-katin değil, gölgelerin gerçekliğinde avuntu bulan bireyin inancına. Bireyi kendi egoist benliğine hapseden fantezi, onu bir yanılsamaya sürükler; ben'i yalnızca kendi ben'i ile o kadar meşgul eder ki, kendi istek ve beğenmişliğiyle kuşatılan ben, kendi dışındaki şeylerin ve bireylerin gerçekliklerini

ve bağımsızlıklarını yok sayar ve onları birer düş nesnesi haline getirir (Murdoch, 2014b, s. 57). Buna göre kişisel fantezi ile ifade edilen şey, sanatın, yaratıcı düş gücünün, ahlaki düşüncenin “sinsi” düşmanı olarak insanı körleştiren benmerkezci amaçlar veyahut da arzu ve isteme ile düşünülen bir şeydir. Ruhu fanteziden kurtaracak olan şey ise, dikkatli bakış ya da ‘görme’ye dayanan ‘sevgi’dir; başka bir söylemle, sevgiden esinlenen ve sevgiden ibaret olan dikkattir (Murdoch, 1997, ss. 11; 354). Murdoch düşüncesinde sanat ve ahlakın yaklaştığı temel de buradan beslenir ve her iki alan arasındaki yanlısamları benzer kılar. Murdoch’un etik teorisinin temel bileşenlerinden biri olan söz konusu düşünce, romanlarında sıklıkla kendisine yer verilen bir tema olarak örneklendirilir. Ağda bir yazar olmak isteyen çevirmen Jake, etrafındakilerle kurduğu ilişkilerin ve yazdıklarının pek de derin olmadığını fark ettiği o anda aslında yanlısamadan gerçekliğe ulaşan bir aydınlanma yaşar: “Üstünlük duygusu olmayan ve sonunda yaşamı olduğu gibi kabul etme hevesiyle kendini eleştiren bir farkındalığa sahip aktif bir fail[e]” dönüşür (Erkan, 2014, s. 102). Jake’in yaşadığı şey, Platoncu düzlemde görünüşten gerçekliğe geçiştir; esiri olduğu fantezilerden benliğini azat etmektir.

Yukarıda detaylandırıldığı gibi modern bireyi içine düştüğü ahlaki başarısızlıktan kurtarmada en büyük paye, ahlakın temeli olarak sevgi’ye verilir. Sevgi, İyi’ye yöneliminde ruhu besler; iyilik arayışında onun enerjisi ve tutkusu olur. İnsanı İyi olana dâhil eden, iyi aracılığıyla dünyaya bağlayan sevginin varlığı dahi, insanların, yetkinlik anlamına gelen İyi için yaratılmış ruhsal varlıklar olduklarının açık bir işaretidir (Murdoch, 2014b, s. 100). Görülmektedir ki sevgi, sahip olduğu bu güç sayesinde bazen İyi’nin, bazen Tanrı’nın yerini alarak onların sahip olduğu misyona namzet gösterilir. *Rüya Sakinleri*’nde “Tanrı’nın Sevgi olduğunu düşünüyordum, dünyayı kocaman ıslak öpücüklerle sırlıslam edip her şeyi yoluna koyan fazla hissi kocaman bir sevgi. Kendimi dönüşmüş, arınmış, yücelmiş hissediyordum” (Murdoch, 2013b, s. 108) sözlerinde görüldüğü gibi. Ya da *Melekler Zamanı*’nda başlarda iyilik üzerine kitap yazmak isterken, insani bir etkinlik olarak sevginin içinde bulunulan açmazlardan çıkmanın çaresi olduğunu gören Marcus’un ‘sevgi’ üzerine yazmaya karar vermesi gibi. *Deniz Deniz*’de İyilikle ‘insanları sevmek’ arasında kurulan organik bağa dikkat çekilerek bu durum desteklenir. Bu yönde atılması gereken ilk adım, kişinin

kendisinden başlamasıdır: Kendini tanımayan, dünyada varlığının sahip olduğu konumla bir yer işgal etmesi arasındaki ayrımı yapamayan, kendine değer vermeyen, değer eksikliğini fark etmeyen insanın başkalarının özneliğini tanıması ve onları sevmesi pek de mümkün görünmemektedir.

Murdoch, genel olarak “farklı bir şekilde görme çağrısı” (Widdows, 2012, s. 21) ya da “loving gaze” (sevgi dolu bakış) olarak adlandırılan felsefi ve etik teorisini, Simone Weil dolayımıyla kullandığı “dikkat” (*attention*) olgusu üzerine inşa eder. Buna göre, solipsist fantezi dünyasındaki birey, ancak sevgi ve dikkat aracılığıyla kendinden başka’ya görebilir, kendi fantezi dünyasından uzaklaşarak hakikate yaklaşabilir ve yaşamı olduğu haliyle kucaklayabilir. Zira mutlak gerçekler benlikte değil, benliğin ötesindedir. Kendinden başka’yla kurulan sevgi ilişkisi, kişinin özgürlük alanını genişletir, gerçekte ilişkisini arttırır (Arnold, 1993, s. 102). Bu ilişki *Kara Prens*’te şöyle ifade edilir:

Ah, bir kez olsun, kişi kendini değil başkasını amaçlayabilse! Bu keşfi neden bir kaldıraç yapıp dünyayı yerinden kaldıramıyoruz? Platon’un düşüdü bu. Bu olanaksız bir şey değil. Neden bu kendisini benliğin dışına çıkarıp başka bir yerde toplanarak sonunda kendimiz olmayan bir şeyleri amaçlayabileceğimiz noktaya kadar genişleyebilecek bir zemin yaratamıyor? (Murdoch, 2013a, s. 252).

Sevmek, benmerkezciliğinde başkalarını sahiplenmek, onlara yeni kimlikler ve roller yüklemek değildir: Ben olmayanı kendi kimliğinin uzantısı olan klişelerle, beklentilerle, nitelemelerle kuşatmak yerine, onların kendilerine has bireyselliklerini ve özgürlük alanlarını tanıyıp bu alanlara müdahale etmemektir; ayrıcalıklarını/farklılıklarını koruyup, gözlemlemek ve onlara saygı duymaya çalışmaktır. Aksi, solipsistin fantezi dünyasında kendisini başkarakter ya da yazar olarak konumlandırıp etrafındakileri olmasını istediği karakterlere ya da figüranlara dönüştürdüğü bir kurgudan farksızdır (Reed, 2001, s. 12). Bir önceki bölümde verdiğimiz Rachel’in eşiyle ilgili şikâyetleri, eşinin kendisini nesne olarak konumlandırması, hatta tüm dünyasını ve hayatını elinden alması ya da *Kesik Bir Baş*’ta George’nin tüm özgürlüğünü kaybederek kendi benliğini Martin’in benliğinde yitirmesi gerçek/bencil olmayan sevginin yokluğunun birer sonucudur. Kısaca ifade etmek gerekirse karşılaşmalarda gerçek sevginin yokluğu, muhababın özneliğinin yok edilerek, tahakküm kurucu bencil bir fantezi

içerisinde nesneleştirilmesi anlamına gelir. Bu düzlemde evlilik ilişkisi içerisindeki Georgie, Rachel ya da Hartley, aslında aile kurumunun özsel bir olumsuzluğun değil ahlaki düzlemde yetkinleşmemiş erkeklerin bencilliklerinin kurbanıdır.

Burada sevginin gizil anlamda sahip olduğu özgürlüğe dikkat çekilebilir: zgrlk, kişinin kendi istenç gücü doğrultusunda edimde bulunması değildir; başkalarının varlıklarını tasarımılayabilme ve onların başkalıklarının kabul etme yeteneğidir. İşte sevgi de bu başkalığın tanınması, imgelemsel kabul ve ona duyulan saygıdır (Kırkoğlu, 1989, s. 7). Sevgi ve özgürlük arasındaki ilişkinin kazanımı ise, başkasını ben olarak görmek ve ona dikkat etmektir.

Murdoch dikkati, insanın günlük besini olarak tanımlar; ona göre dikkat, süregiden bir şeydir. Hayatın günlük akışı içerisinde görünürde sıradan ve boş görünse de devam edilen bakma edimi birikerek farkında olarak ya olmadan önemli büyük sonuçlar doğurur (Murdoch, 1997, ss. 334-335). Tam ve sevgi dolu bakış fikrini ifade eden dikkat, “bir kişiye, şeye veya duruma yönlendirilen sabırlı, sevgi dolu saygı”yı yansıtır. Dolayısıyla ahlaki öznenin ediminin karakteristik özelliğidir. İtaate benzer şekilde iradeyi yönlendiren dikkat, ben’in kendi dışındaki öteki benleri görerek grmn (*vision*) geleştiren bir ahlaki etkinlik olarak kabul edilir. Bu noktada kişinin kendisi ile başkalarını anlaması arasındaki ilişki gündeme gelir. şöyle ki, ‘sen, ben, o’ olarak ayırım yapmaksızın herkes, insan türüne ait olarak ortak şeylere sahiptir. Öncelikle bencil istek ve arzularından sıyrılıp kendini anlayarak etkili bir ahlaki eylemde bulunabilen insan, aynı şekilde başkalarını da daha iyi anlarsa onlara karşı davranışlarında değişikliğe gidip daha kibar ve adil olabilir. Nihayetinde kişinin kendi dışındakilere yönelik, “daha iyi bir kavrayış”, ahlaki eylemlerin geleşimine imkân tanır. Ne var ki, ahlak söz konusu olduğunda başkalarını anlamak, kişinin kendini anlamasından daha önemlidir (Erkan, 2011b, ss. 110; 118; 42-43). Dikkat, sıradan bir bakış ya da temaşa değildir; baktığının görülmesi, ona nüfuz edilmesidir. Bunu sağlamak solipsist dünyasına hapsolan birey açısından oldukça gücü olsa da kişiye/aklı kendi ben’inden uzaklaştırıp dış gerçekliğe, doğaya ya da başka’ya yönlendirir. Bu şekilde bencil karakterin üstesinden gelen içgüdüsel zevkin açık ve gcl yardımıyla iyi olan seçilebilir (Coles, 2011, ss. 112-113). İyi olanın seçiminde Murdoch, sanatın ve roman özelinde edebiyatın bireye yardım

edebileceğini düşünür. Kurgusal çalışmalarında çeşitli metaforların yanında “görme metaforuna” ayrıcalıklı bir yer vermesinin nedeni de budur.

Kişinin, ahlaki bir gelişim kaydedebilmek için benliğini kuşatan yanılsama dünyasından, fantezilerden kurtulması ve bencil arzularından arındırılması yönünde gösterdiği her çaba, ‘benliksiz olma’yı ya da ‘benlikten kurtulma’yı ifade eden ‘benliksizleşme’ (*unselfing*) yolunda adım atmakla eşanlamlıdır. Platoncu manevi alıştırmaların geliştirilmesi temeline dayanan Murdochçu benliksizleşme etiği, esasında *askesis* (çile) olgusu üzerine kuruludur. Kavram, idealize edilen ruhsal bir amaç uğruna bedensel istek ve arzuların feragat etmek ya da çeşitli dini uygulamalar üstlenmek anlamına gelir. Başka bir anlatımla, bir iyilik ya da mükemmellik idealine göre, kişinin kendini şekillendirme girişimi ya da bir çeşit oluşum disiplini ifade eder (Antonaccio, 2012, s. 8). Manevi bir yükseliş fikri ile doğrudan bağlantılı olan benliksizleşme ile Murdoch, ben’in kendini dönüştürmesini amaçlar. Yani bu noktada ortaya çıkan askesis, ruhun doğal bencil enerjilerini aşkın bir İyi’ye yönlendirerek onu saflaştırmayı hedefler. Bu ise, Murdoch çileciliğinin ana motifini oluşturur. Tüm kavramların bir zincirin halkası gibi birbirine bağlı olduğu Murdoch düşüncesinde İyilik, benliksiz olmakla; benliksizleşme ahlakla, ahlak ise egoizm kaybı ile ilişkilidir. Keza ahlakın dinle, dinin sanatla ve sanatın da ahlakla bağlantılı olması gibi. Mesela Murdoch’a göre çoğu dinde temel bir fikir olarak “benliğini terk etmelisin, kendini terk etmelisin” ilkeleri esas alınarak gerçek benliğin kurtuluşa ereceği vaat edilir. Çünkü bencil ego, neyin önemli ya da gerçek olacağına dair aldatıcı fikirlerle doludur; nitekim bu, başkalarıyla olan ilişkisinde çarpışık ve yoğun bir şekilde varlığını hissettirir. Bu noktada yanılsama dünyasındaki insan, başkaları aracılığıyla kendi benliğini fark edebilir; esas İyiliğin “erdemli bilinçle ben-olmayı görme, gerçek dünyayı görme ve ona yanıt verme çabası” olduğunu idrak edebilir. Bu nedenle Murdoch’a göre başkalarını görmeye engel teşkil eden egonun bertaraf edilmesi gerektiğini bilen her sanatçı yaratma edimine geçmeden önce, kişisel yanılsamalarından sıyrılıp bir gerçeklik duygusuna sahip olmalıdır. Ne var ki benliksizleşme, aklın gerçeklik üzerine çalışmasını tamamen terk etmeyi gerekli kılmaz; fanteziden kurtularak bu gücü “hakiki bir gerçeklik algısı” geliştirmek ve bu yönde kullanmak ister (Antonaccio, 2012, ss. 142; 168; Erkan, 2011a, s. 98; Lesser & Murdoch, 1984, ss. 14-15). Murdoch’un egoizm sorununu bu

şekilde bertaraf etmeye çalışması, görüm etiğinin temel yönlerinden birini oluşturur.

Farklı dikkat kalıpları olarak diğer bilinç merkezlerinin algılanmasına yönelik beceriler, edebiyatın yaratılmasına hizmet ederek ahlak ve edebiyatı bir araya getirir. İyi bir edebiyatın başarısı da burada gizlidir: “teki bilinç merkezlerinin takdiri ve idraki anlamında benliğin açılması” (Arnold, 1993, s. 87). “Benliğin kendi içinde hapsolması, dışarıda kalması veya dışarıdan içeriye dönememesi” birtakım olumsuzluklarla sonuçlanabilir. şöyle ki, kendini diğerlerinden ve dış dünyadan ayırştırarak ben bilincine ulaşan ve burada takılı kalarak söz konusu aşamayı geçemeyen ve kendini mutlaklaştıran benlik, her şeyden önce kendisi için bir engele dönüşür. Nihayetinde kendi dışındaki ben’leri fark edemeyen, onlarla değerli ve anlamlı ilişkiler kuramayan “ben fanatizmi”nin yaşanması kaçınılmaz hale gelir. Oysaki ben, ancak bir başkası ile ben olur, kendini bulur. “Ben’den başkası’na geçmek ve oradan da başkasının ben’ine yönelebilmek bir bilinç ve aydınlanma ile mümkündür”. Ben ile ben olmayan/başkası arasındaki ilişki, her şeyden önce özne-nesne ilişkisinden ziyade farklı bir tavrı ve bilinç geliştirmeyi gerekli kılan insan-insan ilişkisidir (Bayraktar, 2018, s. 271).

Murdoch’un bir ahlaki söylem biçimi ve sanatsal üretiminin somut örnekleri olarak romanlarında karakterler aracılığıyla sunmaya çalıştığı şey, okurda ahlaki bir farkındalık yaratmaktır. Dolayısıyla roman aracılığıyla kişi, başka ben’lerin durumuna dair ahlaki bir farkındalık kazanabilir; yalnızca kendisine yönelik benimsediği saplantılı dikkat ve zenden sıyrılıp başkalarına ve onların ihtiyaçlarına dikkat edebilir. Söz konusu durum, birey açısından hem gelişimsel hem de ahlaki bir görevdir; çünkü başkaları da kendisi gibi tikeldir ve bu kendisine onlar karşısında öncelik tanımayacağını ya da “kendi ihtiyaçlarının onların ihtiyaçları pahasına tatmin edilemeyeceğini ima eder”. Aksinin yaşanması, insanı olumsuz sonuçlar doğurabilecek eylemlere yönlendirebilir (Erkan, 2011b, s. 59). Buraya kadar anlatılanlardan, insani karşılaşmalara sevginin ve dikkatin eşlik etmemesinin büyük sorunlara sebep olacağı sonucu çıkarılabilir. Nitekim dikkat edilirse çalışmamızın ikinci bölümünde konu edindiğimiz kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan problemlerin temelinde sevgi ve dikkat eksikliği yatmaktadır. Tekrar etmek gerekirse sevgi ve dikkat eksiliğinin yaratacağı olumsuz sonuçlar, sadece kadın-erkek ilişkilerinin baltalanmasıyla sınırlı değildir; tüm

toplumsal ilişkileri ve hatta insanın doğal çevresiyle kurduğu ilişkiyi dahi yozlaştırır.

Sonuç

Etik başta olmak üzere felsefenin birçok alt disipliniyle ilgilenen Murdoch, böylesi geniş ilgi alanına rağmen kimi eleştirmenler tarafından çağdaş birçok kadın filozofun sergilediği tutumun hilafına, kadın sorunlarına duyarsız kalmakla suçlanmıştır. Yer yer kendisiyle yapılan röportajlarda verdiği beyanlarla desteklenen bu eleştirinin tam anlamıyla doğru olmadığı Murdoch'un hem teorik eserlerinden hem de romanlarından hareketle bu çalışmada gösterildi. Onun açısından, kadın bir filozof-yazardan sadece kadın sorunlarıyla ilgilenmesinin beklenmesi, özgürlük adına yola çıkan kadın için ayrı ve yeni türden bir kısıtlanma alanının yaratılması anlamına gelmektedir. Buna mukabil, Murdochçu yaklaşımın kadın sorunlarıyla ilgilenme tarzı radikal bir talebe sahiptir. Ona göre, bu çalışmanın merkezi problemi olmaması hasebiyle derinlemesine ele almadığımız özne-nesne dikotomisini benimseyen ontolojik temellerden hareketle inşa edilmiş etik teoriler, meselenin çözülmesine imkân vermez. Zira sadece kadın meselesine hasredilmiş çözüm arayışları, sözü edilen metafiziksel arka planı ihmal ettiğinden aynı sorunu farklı görünümlemlerle tekrar etmeye mahkûmdur. Dolayısıyla Murdoch, farklı çalışmalarla detaylandırılabilceği üzere, yer yer Uzakdoğu geleneklerinin düşünsel tecrübelerinden istifade ederek meseleye 'kadın' ya da 'erkek' belirli rollere sıkıştırılmış cinsiyetler olarak değil de, "sadece bir insan" türü olarak bakmak gerektiğini düşünür. Bu ise, erkeğin ya da kadının üstünlüğünü kabul eden bir ayrımcılığa karşı, ikisinin bir 'bütün' olması gerektiğini savunan bir düşünceyi ortaya koyar. Bu etki, onun önerdiği öteki merkezli özne-özne ilişkisinde kendini gösterir. Böylelikle sadece kadın sorunları değil, çağımızın esaslı problemlerinden olan göç, mültecilik, soykırım, şiddet, sömürge gibi sorunlar da çözüme kavuşturulabilir.

Bu çerçevede kişinin öncelikle kendi bencil fantezi dünyasından kurtulması, ötekinin dünyasına sevgi ve dikkat pratikleri aracılığıyla açılması; dolayısıyla başka 'ben'lerin öznelliklerinin fark edilmesi esastır. Bu hususta sanata, bilhassa romana ayrıcalıklı bir yer veren Murdoch için, romancının estetik duyarlılığı vesilesiyle kişisel yanılsama duvarlarının aşılp başka 'ben'lerin algılanmasıyla ahlaki duyarlılık kazanılabilir. Zira imgelem sayesinde üretilmiş kurgusal karakterler, okurun gerçek dünyadaki insanları

tanımasını ve onlara dikkat etmesini sağlar. Ahlaki farkındalığın oluşumuna katkı sağlayan roman ve karakterleri aracılığıyla okur, kendi ben'inden uzaklaşabilir; kurgusal dünya ve gerçek dünya arasında kurduğu bağlantı sayesinde artık etrafındaki ben'leri ve onların bağımsız varlıklarını daha farklı görebilir. İşte bu şekilde Murdoch, romanları aracılığıyla kadın sorunları başta olmak üzere, çağımızın birçok insani problemine 'dikkat' çekmeyi başarmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, N. T. (1983). Önsöz (T. Nutku, Çev.). İçinde I. Murdoch, *Tek Boyuzlu At* (ss. 5-10). Can.
- Alban, G. B. (2014). Female Subversions of Male Power in A Severed Head and The Time of the Angels. İçinde M. M. Kırca & Ş. Okuroğlu (Ed.), *Iris Murdoch and Her Work: Critical Essays* (ss. 67-80). Ibidem.
- Altorf, M. (2013). Iris Murdoch, or What It Means to Be a Serious Philosopher. *Revista Internacional de Filosofía*, 60, 75-91.
- Antonaccio, M. (2000). *Picturing the Human the Moral Thought of Iris Murdoch*. Oxford University.
- Antonaccio, M. (2012). *A Philosophy to Live by Engaging Iris Murdoch*. Oxford University.
- Arnold, D. S. (1993). *Liminal Readings: Forms of Otherness in Melville, Joyce and Murdoch*. Macmillan.
- Başok Diş, S. (2024). Kadın Doğasında Aklın Yerine İlişkin Temel Kabul-ler. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(Özel Sayı), 51-70.
- Bayley, J. (2003). *Iris'e Ağıt* (N. Şarman, Çev.). Dünya.
- Bayraktar, L. (2018). İnsan Metafiziği: Benlik, Kimlik, Kişilik. İçinde A. K. Çüçen (Ed.), *Metafizik: Kavram ve Problemleriyle Varlık Felsefesi* (ss. 269-280). Sentez.
- Capra, F. (1975). *The Tao of Physics-An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism*. Shambhala.
- Coles, R. (2011). To Make This Emergence Articulate—The Beautiful, the Tragic Sublime, the Good, and the Shapes of Common Practice. İçinde R. W. Grant (Ed.), *In Search of Goodness* (ss. 107-128). The University of Chicago.

- Dias Ianuskiewtz, A. (2011). Human Relationships in Sartre and Murdoch. İçinde S. Araújo & F. Vieira (Ed.), *Iris Murdoch, Philosopher Meets Novelist* (ss. 75-80). Cambridge Scholars.
- Erkan, M. (2011a). Iris Murdoch. İçinde Ç. Veysal (Ed.), *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler* (ss. 65-145). Etik.
- Erkan, M. (2011b). *Iris Murdoch: Bir Ablâk Filozofu Olarak Sanatçının Portresi*. Çizgi Kitabevi.
- Erkan, M. (2014). The Flâneur in Under the Net. İçinde M. M. Kırca & Ş. Okuroğlu (Ed.), *Iris Murdoch and Her Work: Critical Essays* (ss. 94-116). Ibidem.
- Kırkoğlu, S. R. (1989). Iris Murdoch Üzerine (S. R. Kırkoğlu, Çev.). İçinde I. Murdoch, *Kesik Bir Baş* (ss. 5-12). Ayrıntı.
- Leeson, M. (2009). Iris Murdoch's a Severed Head a Revision of Ideas: Freud and Nietzsche. *The McNeese Review*, 47, 60-78.
- Lesser, W., & Murdoch, I. (1984). Interview with Iris Murdoch. *The Threepenny Review*, 19, 13-15.
- Meyers, J. (2013). *Remembering Iris Murdoch: Letters and Interviews*. Palgrave Macmillan.
- Murdoch, I. (1964). *Sartre Yazarlığı ve Felsefesi* (S. Hilav, Çev.). De.
- Murdoch, I. (1971). *İtalyan Kızı* (C. Üster, Çev.). E.
- Murdoch, I. (1983). *Tek Boynuzlu At* (T. Nutku, Çev.). Can.
- Murdoch, I. (1989). *Kesik Bir Baş* (S. R. Kırkoğlu, Çev.). Ayrıntı. Murdoch, I. (1992). *Çan* (H. Özdemir, Çev.). İmge Kitabevi.
- Murdoch, I. (1993). *Metaphysics as a Guide to Morals*. Penguin Books.
- Murdoch, I. (1997). *Existentialists and Mystics – Writings on Philosophy and Literature*. Penguin Books.
- Murdoch, I. (2013a). *Kara Prens* (Babacan, Çev.). Ayrıntı.
- Murdoch, I. (2013b). *Rüya Sakinleri* (H. Akdemir, Çev.). Ayrıntı.
- Murdoch, I. (2014a). *Melekler Zamanı* (N. Yeğinoğlu, Çev.). Ayrıntı.
- Murdoch, I. (2014b). *The Sovereignty of Good*. Routledge.
- Murdoch, I. (2016). *Deniz Deniz* (N. Önoğlu, Çev.). Ayrıntı.
- Murdoch, I., & Bellamy, M. O. (1977). An Interview with Iris Murdoch. *Contemporary Literature*, 18(2), 129-140.
- Reed, P. J. (2001). Introduction. İçinde I. Murdoch, *A Fairly Honourable Defeat* (ss. 11-21). Penguin Books.

- Snow, N. E. (2011). Let me look again: Iris Murdoch's Notion of a Loving Gaze Revisited. İçinde S. Arajo & F. Vieira (Ed.), *Iris Murdoch, Philosopher Meets Novelist* (ss. 13-22). Cambridge Scholars.
- Spear, H. D. (1995). *Modern Novelists Iris Murdoch*. Macmillan.
- Widdows, H. (2012). The Visionary Aspects of Iris Murdoch's Philosophy. İçinde A. Rowe & A. Horner (Ed.), *Iris Murdoch: Texts and Contexts* (ss. 17-30). Palgrave Macmillan.

Öz: Yirminci yüzyılın üretken yazarlarından biri olan Iris Murdoch, bir ahlak filozofu olarak öne çıkmakla birlikte ontoloji, teoloji, estetik gibi felsefe disiplinlerini kapsayan geniş bir ilgi yelpazesine sahiptir. Bu geniş ilgi skalasına rağmen Murdoch, yaşadığı dönemde kadın sorunlarıyla ilgilenmediği gerekçesiyle eleştirilir. Çalışmamızın ncelikli amacı Murdoch'a yöneltilen bu türden eleştirilerin haklılığını denetlemektir. Yalın olarak feminist bir kuramcı olmayan Murdoch'un kimi demeçleri bu türden ithamları teyit ediyor gibi görünse de o, gerek kurgusal gerekse teorik eserlerinde kadın sorunlarını sıklıkla gündeme getirir. Bu doğrultuda alışmamızda Murdoch'un kadın sorunlarına duyarsız kalmadığını; fakat sorunların çözümünde feminist hemcinslerinden farklı bir felsefi yaklaşıma ve yönteme sahip olduğunu iddia edeceğiz. Nitekim kadın problemleri, özne-nesne dikotomisinden beslenen etik kuramlardan ve toplumsal pratiklerden kaynaklanmaktadır. Öyle ki bu pratikler, sadece kadın sorunlarına değil; g, mültecilik, soykırım, şiddet, sömürge gibi büsbütün insanlığı ilgilendiren sıkıntılara yol açmaktadır. Dolayısıyla sorunun çözümü için izlenecek yol sevgi ve dikkate dayalı yeni bir özne-özne etiği inşa etmektir.

Anahtar Kelimeler: Murdoch, kadın sorunları, özne-özne etiği, dikkat, sevgi.

